

סימן ז

פיקוח נפש בזמן חז"ל שאינו שייך בזמן הזה

א. כאב עיניים בשבת

במסכת ע"ז (כח ע"ב): נפק מר שמואל ודרש, עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת. מאי טעמא, דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלו. וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת ה"ד): החושש בעיניו והוא שיהיה בשתיהם או באחת מהם ציר או שהיו דמעות שותתות מהן מרוב הכאב או שהיה דם שותת מהן או שהיה בהן קדחת וכיוצא בחלאים אלו הרי זה בכלל חולים שיש בהן סכנה ומחללין עליו את השבת ועושין לו כל צרכי רפואה. עכ"ל. וכ"ה בשו"ע (או"ח סי' שכח סעי' ט): "החושש בעיניו או בעינו ויש בו ציר, או שהיו שותתות ממנו דמעות מחמת הכאב, או שהיה שותת דם, או שהיה בו רירא ותחלת אוכלא (פי' תחלת חולי), מחללין עליו את השבת". ומבואר, שעל כאב כלשהו בעין מחללין את השבת והוא בכלל פיקוח נפש.

והנה בזה"ז הרופאים אינם רואים קשר בין סכנת עין לבין הלב, ולפי דעתם לכל היותר יש סכנת איבר גרידא, ונמצא לכאורה שאסור לחלל שבת במלאכות דאורייתא לצורך רפואת עין, שהרי על סכנת איבר אין מחללין את השבת בדאו', כמ"ש הרא"ש (ע"ז פ"ב סי' י) וכ"נ בשו"ע (סי' שכח סעי' יז).

יש לדון כאן בכמה נקודות:

ראשית, בכוחם של דברי חכמינו, שכל דבריהם כגחלי אש (אבות ב, י). שנית, בנאמנותם של הרופאים. נקודה שלישית - צריך לדון ב"התנגשות" בין שני העניינים; האם מתחשבים בדעת הרופאים כשהיא סותרת דברי חז"ל.

ב. כוחם של חכמים לשינוי המציאות

מכמה מקומות ניתן לראות כי ע"פ חז"ל משתנה המציאות. במשנה (נדה ה, ד) איתא, שהבא על בתולה פחותה משלוש שנים ויום אחד - "כנותן אצבע בעין", דהיינו שבתוליה חוזרים. ובירושלמי (כתובות פ"א סוף ה"ב) שנינו: "בת שלש שנים ויום אחד, ונמלכין בי"ד לעוברו - הבתולין חוזרים, ואם לאו - אין הבתולים חוזרין". ומבואר שכוחם של חכמינו הוא עד כדי שינוי גורמי הטבע, וכפי שכתב

שם בפני משה: "שהקב"ה מסכים עם בית דין של מטה שאם היא כבר בת ג' ונמלכין הב"ד לעבר השנה הבתולין חוזרין אצלה לאחר שנבעלה שאף הטבע מסכמת עליהן ע"י גזירתו יתעלה ב"ה".

בדומה לזה מצינו בדיני טריפות, כדברי הגאון חזו"א (או"ח מועד, קונטרס השיעורים סי' ט, אות טו): "ויש לעיין בטריפות הנאמרין בשיעורין, כגון כרס החיצונה טפח (חולין נ ע"ב), וכן בדין נפולה, דשיעורה בי"ט כדאמר ב"ק נ ע"ב, ואם באנו לשער לפי דעתו של רואה, א"כ יתכן שב"ד זה יכשיר וזה יטריף, והלא יסוד הטריפה שאינה חיה, ואם באמת נתרסקו אבריה, מה יועיל דעתו של רואה, ששיער את הטפחים לפי דעתו והכשירה, או אם לא נתרסקו אבריה למה נטריף אותה? ונראה דשרש הלכה נאמרה לפי דעתו של רואה, ואם בעיניו שאין כאן י' טפחים הרי היא כשרה... והכרעת השיעור בטריפה הפרטית ניתנה לחכם וכו' דחיה תלויים בהוראת החכם". והדברים מרעישים, שע"פ הוראת החכם ייקבע מי יחיה ומי ימות.

ואבוהון דכולהו, דברי הרמב"ם בהל' שחיטה (פ"י הי"ב והי"ג), אחר שמנה את שבעים הטריפות בבהמה וע"ב בעוף, סיים וכתב: "ואין להוסיף על טריפות אלו כלל, שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים שנאמר על פי התורה אשר ירוך". ולהלן נדון עוד בדבריו והיוצא מהם.

וראוי להביא בזה מ"ש עפ"ז בשו"ת חת"ס (או"ח סי' יד), שדן במי שנולד באדר א' אימתי יציין את היכנסו לעול תומ"צ כשחל בשנה פשוטה, שהרי כבר בחודש שבט כלו חודשיו והרי הוא בן י"ג. וכתב שם: "אבל האמת יורה דרכו כי זה הכל נבנה על כללא דכיל ירושלמי לאל גומר עלי ומייתי ליה ש"ך סי' קפ"ט סקי"ג, והשרש, דהטבע משועבדת לתורתנו הקדושה, ובתולה שנבעלה אף על פי שע"פ טבע כבר גדלה זמן הראוי שלא יחזרו בתוליה מ"מ כיון שעירבו ב"ד החדש הטבע משועבדת לתורה והוחלש כחה וחוזרת בתוליה. וכן מי שנעשה בן י"ג שנה ויום א' עפ"י טבע חזקה שהביא ב' שערות ונמלכו ב"ד ועיברו, אפילו בדקנו ומוצאים בו שערות הרי הם שומא, ואם כבר אכל חלב ונתחייב חטאת או מלקות נפטר מחיובו ע"י עיבור

במעיה לפכך היא מפלת שערות אדומות¹. דברי הברייתא הובאו בגמ' (נדה כב ע"ב), ושם נוסף שהרופאים פסקו בשני המעשים "תטיל למים, אם נמוחו - טמאה". ועל כך אומר ריש לקיש "ובפושרין".

הראשונים כבר התקשו בפירושה של התוספתא. הרא"ש בתשובותיו² שואל את הרשב"א: "ממה נפשך, אי הרופא נאמן למה הטילוהו למים, ואם אינו נאמן וחכמים סמכו על בדיקתם במים, א"כ רופאים למה לי כלל?" וכתב החת"ס (יו"ד סי' קעה) "ולא נמצא תירוץ על קושיא זו" (כלומר בשו"ת הרא"ש), ודן בזה והסיק: "הגם כי לדינא מסברא יש לדון כהגאונים הנ"ל דאין להאמין לרופא היכי דאיכא לברורי, מ"מ לא נ"ל שיהיה זה די באר ישוב קו' הרא"ש הנ"ל וכו', והנלע"ד בזה כבר בארתי בתשו' אחרת דהיות כל דברי הרופאים אינו אלא אומד הדעת וכו', ע"כ המה נאמנים על הכלל ולא על הפרט, רצוני שהם נאמנים לומר יש בטבע הכליות להוליד חצץ אדום אבל אינם נאמנים על הפרט על גוף זה שיש בכליותיה חצץ וכו', ואלו היו אומרים הרופאים גוף זה יש לו שומא נמי לא היינו מאמינים על גוף פרטי, אך האמינו להם עכ"פ שיש במציאות בעולם שיהיה לאשה שומא שממנה תפיל שערות וקליפות ובדקו חז"ל ולא נימוחו, עי"ז היה להם ראי' שאשה זו יש לה שומא שהעידו הרופאים שיש מציאות בעולם". והאריך בזה גם ביו"ד סי' קנח ובאה"ע ח"ב סי' סא כיעו"ש, ותורף מסקנתו שהרופאים נאמנים על דבר כללי ולא על גוף פרטי³.

הגאון ראי"ה קוק זצ"ל, כאשר עסק בשאלת "המתחדשים המבקשים לעקור את המציצה" (שו"ת דעת כהן סי' קמ) דן בשאלת נאמנותם של הרופאים, ובתוך דבריו כותב "שכשבים להכחיש דברי חז"ל אין נאמנותם כלום, ובודאי המה טועים

¹ במקומות נוספים מצאנו ששאלו חכמים לרופאים. בגמ' בב"ק (פ ע"א): "ת"ר: מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו, ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית". שם ציינו חכמים לרופאים, אולם ידועים דברי הגמ' בסנהדרין (עה ע"א): "אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו טינא. ובאו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שתבעל. אמרו חכמים: ימות, ואל תבעל לו" וכו' (ובאוצר המדרשים (מעשיות, עמ' 325) מובא המעשה בהרחבה עם שמות האיש והאשה). ובספרי (כי תצא, רמז) "וכרות שפכה אינו חוזר זו הלכת רופאים", ומבואר שע"פ הרופאים נקבע דין.

² בשו"ת חת"ס המובא להלן ציין כמקור לדברי הרא"ש את כלל כ סימן ח. אמנם בפנים שם לא נמצא מזה מאומה, ורק בס' יח הוזכרו דברי הגמ' בנדה, אולם נשאלה שם שאלה אחרת. וצ"ע.

³ ביאורים נוספים לדברי התוספתא נלקטו במאמר "הרפואה בספרות ההלכה שלאחר חתימת התלמוד", מאת הרב יצחק זאב כהנא, כת"ע תורה שבעל-פה, לג, תשנ"ב (עמ' קלא ואילך).

במשפטם וכו', אבל כל זה אינו מועיל אלא אם נחליט שדברי הרופאים הם מוחזקים אצלנו כודאי, אבל באמת נראה שדבריהם בכלל אנו מחזיקים רק לספק, שגם בעצמם אי אפשר שיחזיקו דבריהם בתורת ודאי".

ד. 'התנגשות' בין דעת הרופאים לדעת חז"ל

א. שיטת הרמב"ם וסיעתו

האם מתחשבים בדעת הרופאים כשהיא נגד חז"ל?

מדברי הרמב"ם הנ"ל בהל' טריפות משמע להדיא שאין שומעים להם, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים. ובדרך זו הלכו ראשונים נוספים, כהרשב"א בתשובה (ח"א סי' צח), שהאריך אף הוא בעניין טריפות, בהתייחס לאדם שהעיד שעברו על בהמה י"ב חודש אע"פ שנמצא בה אחת מהטרפיות, וכתב עליו "ויבטל המעיד ואלף כמוהו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים הנביאים ובני נביאים ודברים שנאמרו למשה מסיני".

וכ"ה בשו"ת הריב"ש (סי' תמו-תמז) שנשאל באשה שמת בעלה וזרע אין להם, והניחה מעוברת, וילדה בת שנגמרו שערותיה וצפרניה לאחר שמונה חודשים וכ"ב יום, ומתה ביום כ"ט, האם האשה פטורה מן החליצה לפי שיצאה הבת מכלל נפל אם נחשיב את כ"ב הימים מן החודש התשיעי, או דבעינן תשעה חדשים שלמים. ויסוד השאלה הוא, היות והרופאים אומרים שגם הנולד לשמונה חי, וא"כ ניתן לחשב את ימי חיותו מהחודש התשיעי להריון ובכך לפוטרה מחליצה. ואחר אריכות דברים כתב: "דעת האדון נ"ר שאין לנו לדון בדיני תורתנו ומצותיה על פי חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם אין תורה מן השמים חלילה, כי כן הניחו הם במופתיהם הכוזבים. ואם תדין בדיני הטרפות על פי חכמי הרפואה, שכר הרבה תטול מן הקצבים, כי באמת, יהפכו רובם ממות לחיים, ומחיים למות, ויחליפו חי במת וכו', כי לא מפי הטבע והרפואה אנו חיי, ואנחנו על חכמינו ז"ל נסמוך, אפילו יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל, שהם קבלו האמת ופירושי המצוה איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה. לא נאמין אל חכמי היונים והישמעאלים, שלא דברו רק מסברתם ועל פי אי זה נסיון, מבלי שישגיחו על כמה ספקות [ש]יפלו בנסיון ההוא. כמו שהיו עושין חכמינו ז"ל, כמוזכר בפרק המפלת (נדה ל ע"ב) אני

מביא ראיה מן התורה, ואתם מביאים ראיה מן השוטים? ובכמה ענינים, בסוד היצירה, הם חולקים על דברי רז"ל."

גם חלק מהאחרונים הלכו בדרכם של הרמב"ם וסיעתו. בפרי מגדים (סי' שכח מש"ז סק"ב) כתב: "ומשמע כל מה שמוזכר בסעיף זה (כלומר שמחללים שבת על כל מכה מחמת ברזל) והוא מגמרא, אף שרופא או חולה אומרים אין צריך (לחלל עליו שבת), אין שומעים להם, כמו שכתב הב"ח בצפידנ"א וכו' ששקר אומרים, מאחר שבגמרא אמרו שיש סכנה, ולא אומרים נשתנה הזמן, עכ"ל. ומכל זה יש ללמוד שמחללים שבת במלאכות דאורייתא על סכנת עין, מאחר ויש לחוש לסכנת לב, למרות שהוא נגד דברי הרופאים.

וכעין זה כתב הרב תשורת שי (סימן שצג) בדבר תינוק שהובא לברית מילה וראו שינוי בעיניו, ושאלו לרופא, ואמר שהוא "אנצינדיק" (דלקת), והוא מבטיח שלא יזיק לו אם ימולוהו. ודן שם אם אפשר להסתמך על דבריו של הרופא, מאחר ו"שורייני דעינא באובנתא דליבא תלו". ו"קידחא" המוזכר במסכת ע"ז הרי היא אותה "אנצינדיק", וממילא יש להמתין אחר שיתרפא התינוק שבעה ימים ורק אחר כך למולו. שוב דן התשורת שי שמה נאמר כיון דבזמנינו לא ראינו ולא שמענו מי שמת מחמת קדחת עין, ודאי נשתנה הטבע. אך מסקנתו דא"א לומר כן, מאחר וכתבו הב"ח והפמ"ג שאין לסמוך על רופא כשאומר נגד חז"ל. ולכן אסור למול את התינוק כי אם לאחר שיעברו ז' ימים לאחר שיתרפא מהדלקת.

ב. שיטת ר"א בן הרמב"ם וסיעתו

לעומתם, כמה מן הראשונים כתבו שדין "לא תסור" לא נאמר ביחס לחכמות הטבע והרפואה, אלא רק לגבי פירוש התורה ודקדוקיה. וכ"כ רבי אברהם בן הרמב"ם במאמרו על דרשות חז"ל: "ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם, לשלימות תכונתם בפירוש התורה ובדקדוקיה ויושר אמריהם בביאור כלליה ופרטיה, שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה. ולהאמין אותן כאשר נאמין אותן בפירוש התורה שתכלית חכמתה בידם וכו', כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים שלא נתאמת ולא נתקיימו בגמ' דברי הרפואות".

וכן משמע מדברי המאירי פ"ב דנדה (יז ע"ב, ד"ה המשנה הששית) שמאריך בביאור דברי חז"ל בנוגע לציור מבנה גוף האשה, ואח"כ כותב: "זהו ביאור המשנה ופסק

שלה ובביאורה אתה מבין מה שבא בסוגיא בביאור תכונת בניני האיברים, ואף על פי שאין דברינו מסכימים עמהם מכל וכל ולא עם דברי המפרשים, כך הסכמתי בו עם קצת חכמי הרפואה הבקיאים בנתוח האיברים וציוורם".

ג. רחיצת התינוק לפני ברית המילה ולאחריה

והנה, לדעת הסוברים שאין שומעים לרופאים כשהם נגד דברי חז"ל, יש להקשות לכאורה, שבגמרא בשבת (קלד ע"ב) מבואר, שרוחצין את התינוק במים חמים לפני הברית ולאחריה, ואם נשפכו המים לאחר המילה, מחללים שבת ומחממים לו מים לרחצו מחמת הסכנה. אבל למעשה כתב השלחן ערוך (או"ח סימן שלא ס"ט): "בזמן חכמי הגמרא אם לא היו רוחצים את הולד לפני המילה ולאחר המילה במים חמין היה מסוכן וכו', והאידנא לא נהגו ברחיצה כלל" וכו'. וביאר במשנ"ב (סקל"א) שנשתנו הטבעים. הרי דאע"פ שהרחיצה כתובה בגמרא, בכל זאת פוסקים שנשתנה הטבע, ומדוע לא נאמר גם בעין שאולי נשתנה הטבע, וכמ"ש בשו"ת תשורת שי שלא ראינו ולא שמענו מי שמת מחמת קדיחת העין?

ה. השתנות הטבעים

בפרק זה נרחיב מעט בעניין 'שינוי הטבעים'⁴.

כבר בעלי התוספות (מו"ק יא ע"א, ד"ה כוורא) הזכירו מושג זה, וכתבו שנשתנה הטבע, וישנם דברים שבימי הגמרא היו טובים לבריאות וכיום הם סכנה, וגם הרפואות שבימי הש"ס אינן טובות בזמן הזה. וכ"כ בע"ז (כד ע"ב, ד"ה פרה וחמור), "דודאי עתה נשתנה העת מכמו שהיה בדורות הראשונים", ע"ש.

כך הובא בכס"מ פ"ד מהל' דעות (הי"ח) לגבי דברי הרמב"ם שלא יקזו דם בימות החמה, "שרפואת והנהגת מלכות בבל שבה היו חכמי הגמ' משונה משאר ארצות"⁵, וציון לדברי הגמ' במו"ק והתוס' שם. ובשו"ת תה"ד (סי' רעא): "י"ל

⁴ לקריאה נוספת: 'אנציקלופדיה הלכתית רפואית', ליקט ערך והעיר: פרופ' אברהם שטינברג, כרך ב', ירושלים תשנ"א 1991, אינדקס: שינויי טבע; דינים והלכות; מדע.

⁵ יש להעיר שבדעת הרמב"ם עצמו אין זה כה פשוט לומר דס"ל שנשתנו הטבעים, שכן ממש"כ במו"נ (ח"ב פכ"ח) משמע שהאמונה בשינוי הטבע מהווה כפירה בשלמות מעשה בראשית: "הדבר אשר ישנה אינו משתנה אלא מחמת חסרון שיש בו כדי שיושלם, או שיש בו תוספת שאין בה צורך ואז תוסר אותה תוספת. אבל מעשי ה', הואיל והם בתכלית השלמות ולא תתכן תוספת ולא חסרון

דבהמות שלהם היו משונות מבהמות שלנו". וכן בתפארת ישראל (שבת פ"ט, בועז, אות א) דן במציצה בזה"ז, שאולי נשתנה הטבע.

וראה עוד במג"א (סי' קעג סק"א) לגבי נטילת ידיים בין בשר לדגים שכתב: "ואפשר בזמן הזה אין סכנה כ"כ דחזינן כמה דברים המוזכרים בגמ' שהם סכנה לרוח רעה ושאר דברים והאידינא אינו מזיק דנשתנו הטבעיות וגם הכל לפי טבע הארצות"⁶. וכ"כ הצ"ח פרק בתרא דפסחים (קטז ע"א, ד"ה והואיל),⁷ שבוזה"ז התקטנו שיעורי הביצים במחצית. וכ"כ בחזו"א (אה"ע סימן יב סק"ז) שבימינו נשתנה הטבע, והשתן והזרע משביל אחד יוצאים, דלא כבימי חז"ל.

אכן, בחזו"א בהל' טריפות (סי' ה אות ג) דן בדין טריפה באדם, דמעשים שבכל יום שאדם שיש בו טריפה מתרפא ע"י ניתוח או לכה"פ ממשיך לחיות, וא"כ א"א להשיא אשה ע"פ עדות שבעלה נפגע ונחתכה רגלו מהארכובה ולמעלה וכדו', כי כיום ניתן להצילו. וחזינן דהואיל ונשתנו הטבעים ממילא ישתנו כמה הלכות, וז"ל

מהם, הרי הם קיימים כפי שהם בהחלט וכו' ואמר 'הצור תמים פעלו', ר"ל שכל מפעלותיו, כלומר ברואיו, בתכלית השלמות, לא ישיגם חסרון כלל". ובהמשך כתב בצורה ברורה: "וחכמתו חייבה שימציא את הבריאה בעת שהמציאה, ושלא יעדר מה שהמציא, ולא ישתנה בו טבע". אמנם ניתן לחלק ולומר, שכוונתו של הרמב"ם לשינויים מהותיים וקיצוניים, וכפי שכתב שבימות המשיח "עולם כמנהגו נוהג" (פ"ב מהל' מלכים ה"א) ו"אנחנו נברח מאוד משינוי בראשית וכו' שהעניינים הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגייהם" (אגרת תחיית המתים אות ו), דהיינו שלא יהיו שינויי טבע כמו תחיית המתים וכדו', אבל אף הוא מודה בהשתנות הטבעים עליה דיברו הראשונים והאחרונים ביחס להלכות מסוימות (טריפות, שיעורי כזית וכביצה וכדו'), כי מדובר על התפתחות קלה. ואכן יש שביארו בדעת הרמב"ם שאף הוא סבור שנשתנו הטבעים: עי' שו"ת חת"ס יו"ד סי' קא לגבי צליית בשר ודג יחד; מלבי"ם (ארצות החיים, ארץ יהודה, הל' נט"ו ד, ד) ביחס לדיני רוח רעה שלא נכתבו ע"י הרמב"ם; שו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' מה) שביאר כך מ"ט השמיט הרמב"ם את דברי הגמ' (גיטין ע"א) "שלושה דברים מתיזין גופו של אדם"; ערוך השולחן (או"ח סי' שכח סעי' מז); שו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ב סי' ג ענף ב, חו"מ ח"ב סי' עג אות ד), ועוד. אלא שבהלכות ס"ת (פ"ט ה"ט) כתב הרמב"ם ששיעור רוח הגודל "הוא אצבע הבינוני, וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו רחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק והן כאורך שתי שעורות בריח, וכל טפח האמור בכל מקום הוא ארבע אצבעות מזו, וכל אמה ששה טפחים". ומכאן יש לדייק דס"ל שהגודלים בימי חז"ל ובודורו לא השתנו ולא ישתנו לעולם. וא"כ אף בענייני מדות ושיעורים סובר הרמב"ם שאין "שינוי טבעיים". סוף דבר, צ"ע בשיטתו, וראיתי שהרחיב בשיטת הרמב"ם ד"ר דניאל מלאך ב"תחומין" יח, עמ' 371 ואילך.

⁶ ובתפארת צבי סי' צא (א, ד) כתב: "האמת הברור, שלא נשתנו הטבעים כלל, דמעולם לא היתה בזה סכנה טבעית. ומה שאמרו 'קשה לדבר אחר' אינו ע"פ טבע כלל, רק רוח רעה, ולכך השמיטו הרמב"ם". וע"ע בחת"ס יו"ד סי' קא.

⁷ וע"ע בביאור הלכה סי' רעא ד"ה של רביעית, והדברים עתיקים.

בקיצור: "ואף בטריפות דמן ארכובה ולמעלה אין מעידין בזמנינו, דמנתחים הרופאים וחיים, ואין לתמוה על זה, דבאמת נראה דברא הקדוש ברוך הוא רפואות אף לטריפות וכו', אלא שלא נתגלו בכל דור ודור ובכל מקום ומקום. ויש אשר נתגלו וחזרו ונשכחו וכו' ואותן המחלות שהיו פרוונקא דמלאכא דמותא בזמן ההוא שלא נתן הקדוש ברוך הוא לברואיו אז רפואת תעלה להן המה הטריפות שאסרתן התורה בין בזמן ההוא ובין בזמן של הדורות הבאים שמסר הקדוש ברוך הוא את משפטי התורה שלהן לחכמי הדורות ההם. ואפשר עוד, שלא בהתגלות סמי הרפואה ואופניהם לבד נשתנו בזמננו, אלא גם בשינוי הגופים החיים, כמו שינוי מיעוטי הדם, שהראשונים הוכרחו להקזה, והאחרונים ההקזה סכנה להם, וכן בשינוי האקלימים, ושאר עניני הטבע וכו', ואפשר דהנתוחים שבזמנינו לא היו מועילים בימים הראשונים, וגם אפשר דאינם בכל האקלימים החמים והצנים"⁸.

וממוצא הדברים יש לדון א"כ מדוע גם בסכנת העין לא נאמר שנשתנו הטבעים ולא נוכל לחלל את השבת בזה"ז.

ובספר חשוקי חמד להגר"י זילברשטיין (ע"ז כח ע"ב) כתב, שדן בזה לפני חמיו הגרי"ש אלישיב, והשיב לו, אילו היו הרופאים מבינים את דברי חז"ל שאמרו "שוריני דעינא באובנתא ליבא תלו", והיו אומרים שנשתנה הטבע, היינו סומכים על דבריהם. אך מאחר ואינם מבינים כלל מה שאמרו חז"ל, אם כן בהכרח שחסרים להם ידיעות בנושא זה, ואין בסמכותנו לקבוע שנשתנה הטבע. משא"כ בנוגע לרחיצה אחר מילה וכדו', שהרופאים הבינו את דברי חז"ל, וניתן לומר שנשתנה הטבע"⁹.

ולפי מ"ש הגריא"ה קוק, שכל דברי הרופאים אינם אלא בגדר ספק, נמצא שאם חכמים אומרים שיש סכנה בדבר, אע"פ שהרופאים אומרים שאין בזה סכנה כלל, מחללים את השבת, משום שדברי הרופאים הם רק ספק ולא יצא מכלל ספק פיקו"נ. וכן להיפך, בדבר שע"פ חז"ל אין בו סכנה, אבל הרופאים אומרים שיש סכנת נפשות, כגון שעלול להיות זיהום וכדו', מחללים את השבת, שגם בזה יש ספק פיקוח נפש.

⁸ וע"ע בחזו"א אה"ע סי' כז.

⁹ אמנם כתב שם שלמרות סברא זו, נראה היה להגריש"א שאולי בכל זאת נשתנה הטבע בדבר זה, ובימינו אין נשקפת סכנה ללב כשהעין בסכנה, ולכן אין לחלל שבת במלאכה דאורייתא, כשברור לרופאים שאין סכנת חיים. וסיים שהדבר צריך עיון.

ו. סכנה ודאית או ספק סכנה

ולולי דמסתפינא אמינא, שכל דברי הגמ' גבי סכנת עין הם דוקא באופן שיודעים שיש בכך סכנה, ורק בזה אמרו חכמים שמחללין עליו את השבת, אבל לא התירו באופן שלא ידוע על שום סכנת נפשות, וממילא בזה"ז שאין בכך משום פיקוח נפש לא התירו כלל.

וסמך גדול לזה מצאנו במדרש דברים רבה (י, א): "הלכה אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת כך שנו חכמים כל ספק נפשות דוחה את השבת וזו מכת האוזן אם סכנה היא מרפאים אותה בשבת. ומכאן יש ללמוד שעכ"פ יש לבדוק שהוא סכנה, ואם לאו אין מחללין. וכע"ז ראיתי להגר"ח קניבסקי בס' קרית מלך על הרמב"ם (שבת פ"ב ה"ד), שדייק מדברי המדרש דצריך אומד ואין לחלל עליו את השבת בכל גוונא.

ובבית הבחירה למאירי (ע"ז שם) כתב דברים דומים וז"ל: "וקצת מפרשים כוללים בזה שענין זה נאמר דוקא בחולי שהרופא מכיר בו שיש בו שם סכנת הגוף, וכמו שנאמר הטעם בו שגידי העין בחלל הגוף הם משתרשים, כלומר שיש שם סכנת הגוף אבל חולי שאין שם סכנה לגוף אף על פי שיש בו סכנה לענין הפסד הראות אין שוחקין את הסמנין בשבת"¹⁰.

ונמצא שזו גופא היתה כוונת חז"ל, שהכל בהתאם למצב הנתון, בין אם נאמר שנשנתנו הטבעים ובין אם בזמנם היה חוסר ידיעה - כל שבדקים ואומרים שאין שם סכנה, הרי שאין לחלל את השבת בעבור זה.

¹⁰ אבל הוא עצמו חולק בזה וכתב: "ואין הדברים נראין, אלא אף בסכנת אבר אחד מחללין, ולא אמרו שורייני דעינא בלבא תלו אלא לומר שהפסד סכנת האבר קרובה לבא וכו', וכל שבסכנת אבר אין חוששין לשבות ואפילו שבות שיש בו מעשה" וכו' יעו"ש.